

Förskolans pedagoger om hållbar utveckling

- Det konkreta arbetet med hållbar utveckling i förskolan.
-

The educators in preschool about sustainable development

- The practical work with sustainable development in preschool.
-

Malin Sundén

Fakulteten för humaniora och samhällsvetenskap

Förskolläraryrket, 210 hp

Grundnivå: 15 hp

Handledare: Thomas Nilsson

Examinatorer: Marie Karlsson & Nina Thelander

2014-06-17

Abstract

The purpose of this research is to find knowledge about how the educators work with the practical implementation of sustainable development in preschool. The study will show us how the educators give substance to the concept. This study will proceed from the intra-active perspective and give more visibility to interplay between humans, artifacts, materials and the natural environment.

The method used in this study is interviews with educators in preschool. By using interviews the received data has been full of useful details.

The result shows that kids with daily intra-action receive knowledge and a desire to learn more. The concept of sustainable development will become concrete by having access to the natural environment and artifacts. Intra-action will generate to discussions between humans. The educators in this study and in others have managed to show us how the children find knowledge through the use of concrete material. The result clearly demonstrates that activity and interaction leads to discussions and a choosing in viewpoints and interests.

Keywords

preschool, sustainable development, interview, intra-active pedagogy

Sammanfattning

Syftet med studien är att ta reda på hur pedagoger arbetar med begreppet hållbar utveckling i förskolan. Studien kommer att visa hur pedagogerna konkretiserar begreppet i barngruppen. Studien kommer att utgå från ett intra-aktivt perspektiv där samspelet mellan människa, artefakter, material och den fysiska miljön blir synligt.

Den metod som använts är intervju med pedagoger i verksamheten. Intervjumetoden har gett tydlig och detaljrik data till studien.

I resultatet kan man se att den intra-aktion som barnen dagligen ingår i ger kunskap och lust att lära. Genom den fysiska miljön och tillgång till artefakter konkretiseras begreppet hållbar utveckling. Det är genom intra-aktionen som diskussioner mellan människor blir till.

Pedagogerna i studien och även i tidigare forskning visar upp en rad olika exempel på hur de använt sig av konkret material för att låta barnen finna kunskap om begreppet. I resultatet blir det synligt att aktiviteter och samspel leder till diskussioner, ställningstaganden och fortsatt intresse.

Nyckelord

förskola, hållbar utveckling, intervju, intra-aktiv pedagogik

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
1.1 Syfte	2
1.1.1 Frågeställning	2
2. Forsknings- och litteraturgenomgång	3
2.1 Hållbar utveckling som begrepp	3
2.2 Förskolans roll i arbetet med hållbar utveckling	3
2.3 Tidigare forskning	5
2.4 Teoretiska utgångspunkter	7
3. Metodologisk ansats och val av metod	9
3.1 Intervju som metod	9
3.1.1 Validitet	9
3.1.2 Reliabilitet	9
3.1.3 Urval	10
3.1.4 Procedur	10
3.1.5 Material	10
3.1.6 Etiska överväganden	11
4. Resultat och analys	12
4.1 Resultat	12
4.1.1 Respondenter	12
4.1.2 Pedagogerna om hållbar utveckling i förskolan	12
4.1.3 Hållbar utveckling – Ekologiskt perspektiv	12
4.1.4 Hållbar utveckling – Ekonomiskt perspektiv	13
4.1.5 Hållbar utveckling – Socialt perspektiv	14
4.2 Analys	14
4.2.1 Hållbar utveckling – Ekologiskt perspektiv	15
4.2.2 Hållbar utveckling – Ekonomiskt perspektiv	15
4.2.3 Hållbar utveckling – Socialt perspektiv	16
4.2.4 Konkret arbete med hållbar utveckling	16
4.2.5 Önskat arbete med hållbar utveckling	16
4.2.6 Förutsättningar för arbete med hållbar utveckling	17
5. Diskussion	18
5.1 Metoddiskussion	18
5.2 Arbetets trovärdighet	19
5.3 Teoridiskussion	19
5.4 Resultatdiskussion	20
5.4.1 Hur konkretiserar pedagogerna arbetet med hållbar utveckling i förskolan?	20
5.4.2 Hur skulle pedagogerna vilja att arbetet med hållbar utveckling såg ut i förskolan?	22
5.4.3 Vilka förutsättningar finns för arbetet med hållbar utveckling i förskolan?	22
5.5 Fortsatt forskning	24
6. Referenser	25

7. Bilagor 26

1. Inledning

Hållbar utveckling är någonting som det talas mycket om i dag. Det pågår ständigt en stor debatt i frågan. Det finns en medvetenhet om att det vi människor gör påverkar vår jord. Vi är även medvetna om att vi i vissa fall måste förändra våra vanor. Vi måste lära våra barn hur man ska ta hand om vår miljö, våra medmänniskor och vilka konsekvenser våra val i livet får för vår värld.

I Läroplan för förskola (Skolverket, 2010) står det att pedagogerna ska sträva efter att barnen i verksamheten utvecklar en respekt för vår miljö och allt levande. Att barnen ska få förståelse för de olika kretslopp som finns i naturen samt hur människor, natur och miljö påverkar varandra. De ska få kunskap om enkla kemiska processer och fysikaliska fenomen. Barnen ska få en möjlighet att förstå hur de själva påverkar miljön. Läroplanen beskriver även sådant som demokratiska rättigheter och alla människors lika värde.

Förskolan ska sträva efter att varje barn... utvecklar öppenhet, respekt, solidaritet och ansvar, förmågan att ta hänsyn till och leva sig in i andra människors situation samt viljan att hjälpa andra, (Skolverket, 2010, s. 8) utvecklar intresse och förståelse för naturens olika kretslopp och för hur människor, natur och samhälle påverkar varandra, (Skolverket, 2010, s. 10)

Då förskolan har en central roll i samhället i dag har den en stor chans att påverka fler än bara de individer som är verksamma i förskola och skola. Det handlar i stort om att ändra våra vanor och att skapa kunskap om hållbar utveckling. Man måste se förskolans möjligheter att påverka samhället som en resurs. Genom att barnen får uppleva att de kan påverka delar av samhället får de en positiv framtidstro. De behöver också få se att de vuxna i deras närhet tror på och strävar efter ett hållbart samhälle. Barnen måste få känna att de har möjligheten att förändra utvecklingen i närmiljön och även globalt (SOU 1997:157). I dag är de flesta medvetna om att bland annat miljöfrågorna sträcker sig från lokala till globala dimensioner och att konsekvenserna för våra handlingar blir kännbara för våra kommande generationer (Myndigheten för skolutveckling, 2002).

Efter den avslutade utbildningen ska våra barn kunna ta ställning till och kritiskt granska frågor som rör hållbar utveckling. Att kunna byta sitt eget perspektiv mot ett globalt är viktigt för att få se varför vi behöver arbeta tillsammans för en hållbar utveckling (Myndigheten för skolutveckling, 2002). Barnen ska kunna vara kritiska i sina reflektioner över den egna påverkan på världen och de ska kunna se vad hållbar utveckling innebär för dem. De behöver få insikt i hur man kan planera sin vardag och ta kloka beslut genom att fokusera på hållbar utveckling. De ska kunna diskutera och argumentera för de val de gör i vardagen och för de konsekvenser som de valen får. Genom att barnen får lära sig detta får vi aktiva människor som kan bidra till att skapa en framtid som präglas av aktivt miljöarbete, fred och demokratiska rättigheter för alla (Skolverket, 2002).

1.1 Syfte

Syftet med studien är framför allt att belysa hur pedagogerna lär våra barn om hållbar utveckling och hur pedagogerna konkret använder sig av den fysiska miljön och det material som finns tillgängligt i förskolan.

För att undersöka hur pedagogerna konkret arbetar med hållbar utveckling i förskolan måste vi få svar på en del andra frågor så som vad pedagogerna anser att de behöver för att kunna fortsätta att arbeta med hållbar utveckling. Syftet är även att ge svar på hur pedagogerna tycker att de borde arbeta med hållbar utveckling.

1.1.1 Frågeställning

- ⤴ Hur konkretiserar pedagogerna arbetet med hållbar utveckling i förskolan?
- ⤴ Hur skulle pedagogerna vilja att arbetet med hållbar utveckling såg ut i förskolan?
- ⤴ Vilka förutsättningar finns för arbetet med hållbar utveckling i förskolan?

2. Forsknings- och litteraturgenomgång

I detta kapitel kommer hållbar utveckling som begrepp att förklaras. Det kommer även att ske en genomgång av vad förskolans styrdokument säger om arbetet med hållbar utveckling. Vi kommer att få veta vad tidigare forskning har kommit fram till vid studier om hållbar utveckling i förskolan.

2.1 Hållbar utveckling som begrepp

För att kunna gå vidare i arbetet och att svara på den frågeställning som finns måste vi först förstå vad begreppet hållbar utveckling betyder. Begreppet formulerades i mitten av 1980-talet och används i dag flitigt. Hållbar utveckling ska ses som en samhällsutveckling som tillfredsställer nutidens behov, utan att förstöra möjligheten att tillfredsställa framtida behov för våra kommande generationer (SOU 2004:104).

När vi i dag talar om begreppet så kan vi se det utifrån tre olika perspektiv så som ekonomiska, ekologiska och sociala frågeställningar som går in och samspelar med varandra. Det tre perspektiven visar hur vi kan se på sociala frågor, miljöfrågor och ekonomiska frågor. Det är först när dessa tre kopplas samman som vi kan se på världen ur ett hållbarhetsperspektiv (Miljödepartementet, 2014).

2.2 Förskolans roll i arbetet med hållbar utveckling

I och med den rapport som kallas Agenda 21 från FN:s miljömöte i Rio 1992 har de yngsta barnen fått en viktig roll i miljöarbetet (Agenda 21, 1992). Agenda 21 beskriver att barnen är de som kommer att få ta konsekvenserna av miljöförstöringen och att barnen är medvetna miljötänkare som ska få möjlighet att påverka de åtgärder som tas för att säkra vår planets överlevnad (Engdahl, Karlsson, Hellman och Ärlemalm-Hagsér, 2012). Agenda 21 har som mål att utrota världens fattigdom, undanröja de hot som finns mot vår miljö samt se till att vi får en hållbar utveckling (SOU 1997:157).

Skolverket (2002) menar att det är bra att tänka på när man talar om kunskap för en hållbar utveckling att vi dagligen omringas av normer. Frågan som måste ställas är vad de normer som vi använder oss av och bygger vår vardag på får för konsekvenser för vårt arbete mot hållbar utveckling. Genom att förstå vilka normer som styr kan vi förstå vilka förändringar som krävs av oss människor.

En av Skolverkets undersökningar visar att miljöundervisningen i förskolor och skolor ses som praktiska åtgärder som är tidskrävande och därför konkurrerar med andra delar i verksamheten. Resultatet visar att miljöundervisningen är konkreta, praktiska moment så som sophantering och diskussioner om miljöproblem i stället för att ta ett bredare perspektiv. Undersökningen visar även att pedagogerna är osäkra på hur de ska driva miljöarbetet i förskolan och skolan rent praktiskt (SOU 2004:104). Enligt Engdahl m.fl.(2012) stämmer detta inte överrens med vad förskolans uppdrag egentligen säger om hur hållbar utveckling och miljöfrågorna ska konkretiseras i verksamheten.

Förskolans uppdrag är att ta tillvara på barnens egna intressen och erfarenheter för att utveckla kunskap om natur och miljö. Förskolan ska ha en positiv inställning till framtiden och naturen ska utforskas med hjälp av lek och barnens egna upptäckter (Engdahl m.fl., 2012). Förskolan ses som en startpunkt för kunskapsprocessen kring hållbar utveckling och det är förskolan som ska ta hand om barnens vetgirighet och frågor kring det ekologiska samspelet (SOU 1997:157). Det förekommer ofta arbete med miljöfrågor i förskolan då mycket av det pedagogiska arbetet sker utomhus i barnens närmiljö. Då relationen mellan pedagog och barn ofta är mer intim i förskolan kommer frågor som rör värdegrund och hälsa upp oftare (Myndigheten för skolutveckling, 2002).

Åsikterna om hur väl man kan lyckas förmedla kunskapen om miljö och natur går dock emot varandra. Detta då vissa anser att det inte är tillräckligt att vistas i skog och natur för att få kunskaper som är tillräckliga för att föra samhället mot en hållbar framtid (Engdahl, m.fl., 2012). Men Unesco (2004) skriver i sitt slutdokument från konferensen i Johannesburg 2002 att utbildning inte enbart ska styras utav läroböcker och examinationer. De skriver att undervisningen ska vara mer barncentrerad och att hänsyn ska tas till barnens olika utgångsläge.

Många lärare menar att det är svårt att få tid till att diskutera och arbeta med miljöfrågor då stort fokus i dag läggs på att fördjupa sig i kärnämnen. Pedagogerna menar också att kunskapen de innehar inte är tillräcklig för att driva en givande utbildning inom ämnet hållbar utveckling (Myndigheten för skolutveckling, 2002). I Skolverkets (2002) undersökning om hållbar utveckling i skolan berättade pedagogerna i förskolan att de inte fått någon utbildning i miljöundervisning. Det som erbjudits är viss fortbildning men i det stora hela är pedagogerna självlärda tack vara deras personliga intresse för ämnet.

Förskolans läroplan innehåller strävansmål inom samtliga ämnen och inget ämne ska väga tyngre än det andra. Detta gör att vi inte ska utöva en ämnespedagogik där vi delar upp naturkunskap, matematik, språk och samhälle i kategorier. Vi ska i stället föra in alla olika ämnen i ett sammanhang så att de flyter ihop och kan bli ett tematiskt arbete (Thulin, 2006).

Vi talar ofta om att förskolans verksamhet ska lära barnen om deras demokratiska rättigheter och skyldigheter. Det står i förskolans läroplan att utbildningen i förskolan vilar på en demokratisk grund och att barnen ska få möjlighet att utveckla kunskap och etiska värden (Skolverket, 2010). Vad innebär detta för arbetet med hållbar utveckling i förskolan?

Engdahl, Karlsson, Hellman och Ärlemalm-Hagsér (2012) skriver i sin avhandling att det inte krävs så mycket av pedagogerna för att ge barnen möjligheter att själva påverka de aktiviteter som de deltar i och att öka möjligheten för barnen att bli självständiga. De skriver att det handlar om att närma sig barnens perspektiv för att kunna få syn på deras intressen och erfarenheter. Thulin (2006) menar att undervisningen alltid bör utgå ifrån att bygga på de kunskaper och erfarenheter som barnen redan har. Läromiljön ska präglas av meningsfullt lärande och utgångspunkten ska alltid vara taget ur barnets perspektiv. Det här visar också att pedagogerna har en stor makt när det kommer till barns delaktighet i verksamheten.

Pedagoger i förskolan måste hela tiden utmana sin barnsyn och attityd för att ge verksamheten den kvalitetssäkring som den och barnen behöver (Engdahl, m.fl., 2012).

Björneloo (2007) menar att det i utomhuspedagogiken finns stor chans för pedagoger och barn att delta under samma förutsättningar. Detta då man tillsammans kan uppleva och experimentera för att finna kunskap. I klassrummet eller på avdelningen får aktiviteten en annan karaktär då pedagogen ofta styr och undervisar barnet. Det har visat sig att pedagogerna i större utsträckning är mer tillåtande i utomhusmiljöer och låter barnen röra sig mer fritt för att upptäcka och finna kunskap. Detta ger ett resultat utav ökat självförtroende och självkänsla hos barnen.

Pedagogernas kunskap och attityd till miljöfrågorna får stor betydelse i förskolan. Det är viktigt att som pedagog kunna ta tillvara på barnenes frågor och lust till att lära. Att även vara medveten om barnens inlevelseförmåga är viktigt för att inte skapa en känsla av skuld när man diskuterar hur vi dagligen påverkar miljön och ekonomin i världen (SOU 1997:157). I dag vet vi att barn har kunskapen att leva sig in i andras situationer och att känna orättvisa. De diskussioner som vi för på våra förskolor måste präglas av påverkansmöjligheter och inte av konfliktkänslor, skam och skuld (Thulin, 2006).

2.3 Tidigare forskning

Hur ska vi då konkret kunna arbeta med att ge barnen möjligheter till att finna kunskap för hållbar utveckling?

I förskolan arbetar man mycket med upplevelsebaserad utbildning där barnen får erfarenheter och kunskap genom olika projekt, teman och aktiviteter. Engdahl m.fl. (2012) menar att genom de nära relationer pedagoger och barn har till varandra blir förskolebarnen delaktiga i sin vardag och de har stor möjlighet att påverka den. I sin undersökning har Engdahl m.fl. (2012) sett att genom att lyssna till, utmana och uppmuntra barnen kan pedagogerna ge barnen möjligheter att utveckla förmågor som i framtiden kommer att kunna lösa många miljöproblem.

Förskolan Harabacken ligger i Orsa kommun. Där har pedagogerna valt att arbeta med hållbar utveckling genom att låta barnen få stor tillgång till naturen i både lek och mer strukturerade aktiviteter. Men pedagogerna påminner oss också om att det handlar om så mycket mer än konkret miljöarbete. De menar att barns inre miljö är minst lika viktig som den yttre. Att barn får en god självkänsla och självförtroende genom att erbjuda social träning ger känslan av samhörighet. Då väcks frågor kring mänskliga rättigheter som också ingår i begreppet hållbar utveckling (Skolverket, 2002).

Thulin (2006) skriver i sin avhandling utifrån sina observationer om hur vi ska planera vår undervisning. Inte utifrån de olika ämnen som ingår i läroplanen, utan utifrån möjligheten att ge barnen chansen att uttrycka sina tankar och upplevelser genom olika uttrycksformer. Thulin (2006) menar att även om ett tematiskt arbete kretsar runt ett matematiskt fenomen så

bör även exempelvis naturkunskap stimuleras samt att möjligheten att diskutera värdegrunder finnas.

Ärlemalm-Hagsér (2013) skriver i sin avhandling om lärandet för hållbar utveckling. Hon har i sin undersökning sett att vi tenderar att se människan som någon som bör fostras in i ett miljötänk för att kunna gynna en hållbar framtid och samtidigt utveckla samhället. Barnen och den kunskap som de finner ses som viktig för att säkra vår nutid och framtid. Men det bör inte enbart handla om att barn i förskolan ska lära sig om hållbar utveckling och hur man arbetar för att få ett hållbart samhälle. Det gäller att kunna motivera inläringen genom att ge dem kunskap om varför vi bör sträva efter en hållbar utveckling. Genom att de får goda argument för att sträva efter en hållbar miljö, får de också möjlighet att själva komma fram till hur de ska nå den kunskap som behövs (SOU 2004:104).

Pedagogerna i förskolan bör i undervisningen utgå från allas egna möjligheter till påverkan och att visa att alla har olika förutsättningar för att göra förändringar i sitt beteende. Att ge barnen möjligheter till att få en helhetssyn på relationen mellan människa och natur samt att göra barnen uppmärksamma på hur beroende vi är av varandra är ett stort uppdrag. Men genom att utforska naturen tillsammans kan uppdraget kännas mer lustfyllt och utdelningen blir stor för pedagogen, barnet och samhället (Thulin, 2006).

Björneloo (2007) har i sin studie sett att pedagogerna återkommer till att barnen behöver få förståelse för att världen hänger ihop och att även små handlingar kan få betydelse. Barnen ska få möjlighet att finna kunskap och få insikt i att även den lilla människan kan göra stor skillnad. Detta bör ske genom fysiska upplevelser och genom att barnen får samla på sig erfarenheter som kan leda till diskussioner.

Thulin (2006) har i sin forskning studerat hur barn på en förskola arbetat med temat Livet i stubben. Hon har då fått syn på att ett ämnesintegrerat arbetssätt hos pedagogerna skapar ett meningsfullt sammanshang. Det visar sig att pedagoger tolkar läroplanens uppmaning om att utgå från barns erfarenheter och intressen olika när de planerar sin verksamhet. Detta gör att kvalitén och barns möjligheter att påverka verksamheten varierar. Thulin såg att det fanns stora möjligheter för barnen att reagera och agera under just de här aktiviteterna då pedagogerna valt att inte ha en detaljerad plan för hur aktiviteten skulle arta sig. Men det är inte så att pedagogerna lämnar över aktiviteten helt till barnen. Pedagogerna i Thulins forskning utmanar barnen i aktiviteten genom att påvisa problem och ge dem olika uppmärksamhetsriktningar.

Björneloo (2007) har i sin forskning fått se att pedagoger ofta använder sig utav fysiska formuleringar. Att få uppleva och erfara utanför klassrummet är någonting som pedagogerna i Björneloos (2007) forskning anser vara av största vikt. Pedagogerna menar att då barnen med alla sina sinnen får uppleva en helhet och att de får en tydlig bild av hur allt hänger ihop kan de få en förståelse för hur hållbar utveckling kan gynna dem. Att låta barnen se hur deras närmiljö ser ut, fungerar och vad den är i behov av gör att det lokala perspektivet sedan breddas för att få ett mer globalt perspektiv. Det gäller att konkretisera undervisningen och ha

aktiviteter som väcker glädje och engagemang. Pedagogerna i undersökningen menar att detta sker genom sinnerliga erfarenheter.

Skolverket (2002) har gjort en undersökning i Stockholms län på 8 förskolor och skolor. På en av förskolorna valde pedagogerna hållbar utveckling som temaarbete. Detta resulterade i ett gemensamt kunskapssökande där pedagoger och barn lärde sig tillsammans. Pedagogerna på förskolan uppfattar resultatet av temaarbetet som mycket positivt. Barnen började tänka på miljön. De vardagliga aktiviteterna fick barnen att ifrågasätta och reflektera över de konsekvenser som aktiviteterna fick för samhället.

Sjöström (2012) påstår att det finns vissa kriterier som måste uppfyllas för att vi ska kunna ta ställning i miljöfrågor. Han menar att vi måste vara medvetna och till viss del kunniga om enklare kemiska processer för att förstå hur ämnen och material bör hanteras för att inte skada vår miljö och hälsa. I styrdokumentet Läroplan för förskolan (Skolverket, 2010) står det skrivet om utvecklingen av barns kunskap om enklare kemiska processer i strävansmålen. Helldén, Jonsson, Karlefors och Vikström (2010) menar att kunskaper om grundläggande materia- och energibegrepp är nödvändiga. Detta för att vi på ett hållbart sätt ska kunna samspela med varandra och vår natur. Helldén m.fl. (2010) påstår också att det inte är helt oproblematiskt att undervisa i ämnet. Man måste som pedagog vara medveten om vilket perspektiv man har och på vilket sätt man själv tolkar begreppet kunskap. De säger att man måste fundera på hur man anser att man på bästa och tydligaste sätt kan demonstrera kunskapen för barnen.

Skolverket (2002) ser i sin undersökning att det finns en stor fördel med att pedagogerna föregår med gott exempel. Pedagogerna som ingick i skolverkets undersökning berättar att de själva valt material och produkter som är bra för hållbar utveckling. Detta gjorde att barnen fick se att pedagogerna gör som de säger och att de går att lita på. På så vis får barnen en positiv framtidstro och en känsla av gemenskap. Helldén m.fl. (2010) påpekar även att möjligheten att få uppleva och erfara ger en större kunskap och attitydförändring än den kunskap som man kan hämta från exempelvis litteratur.

I undervisning om hållbar utveckling bör diskussioner och samtal om vad hållbar utveckling är vara en central del. Den bör ha en rekonstruktivistisk karaktär där kritiskt tänkande och aktivt barndeltagande är dominerande. Hur undervisning för hållbar utveckling sker och genomförs på bästa sätt kan vara svårt att ta reda på. Enligt Haga-deklarationen framstår utbildning genom rekonstruktivistisk karaktär som den bästa (Skolverket, 2002).

2.4 Teoretiska utgångspunkter

Denna studie kommer att utgå från ett intra-aktivt perspektiv. Detta då det är viktigt att vara medveten om att vi påverkas av allt runt omkring oss. Man kan se det som att den fysiska världen samspelar med oss människor och vi med den. I intra-aktion ser man på relationen mellan organismer och materia. Genom att använda sig av ett intra-aktivt perspektiv där man utgår från ett onto-epistemologiskt synsätt ser man att den kunskap som vi människor får

kommer som en konsekvens eller effekt av mötet med den materiella världen. Man ser inte människan som en aktiv agent och materialet som ett passivt eller dött ting. Det som sker är att man lägger fokus på mötet, händelser och förbindelser mellan det materiella och människan, intra-aktionen. Inom Reggio Emilia kallar man den materiella miljön för den tredje pedagogen vilket visar den enorm kraft miljön tycks ha i lärandeprocesser (Lenz Taguchi, 2012).

Det finns två metodologiska rörelser som Lenz Taguchi(2012) kallar för cirkulär- och horisontel rörelse. Det innebär att inom den bestämda aktiviteten, tillåta barnen att skapa spontana aktiviteter, horisontella rörelser, samt att låta barnen själva bestämma takten i sitt utforskande. Den bestämda aktiviteten har av pedagogerna format en cirkulär rörelse som gör det möjligt för barnen att återuppleva, fundera och reflektera över det som de har upplevt.

Emilsson (2011) menar att intra-aktion kan beskrivas som en ständig process mellan material, organismer och människor. Hon berättar att det är genom samexistens med naturmaterial och artefakter som vi får vår kraft.

Genom att se begreppet hållbar utveckling genom ett intra-aktivt perspektiv kan vi se att material, människa och organismer påverkar varandra och samexisterar på ett sätt som skapar ständigt pågående processer. Barad (2007) påstår att det inte går att skilja det materiellas agens från till exempel språkets agens. Barad menar att alla organismer, människor och allt material har samma möjlighet att påverka varandra. Genom intra-aktion menar Barad att allt material och allt levande kan påverka och påverkas av varandra.

Lenz Taguchi (2012) berättar att det blir omöjligt att lära sig om världen då man är helt åtskild från den. Vi skapar kunskap genom att vara tillsammans med det som vi lär oss om.

Människa, natur och material har ett ömsesidigt beroende av varandra. Det kommer Lenz Taguchi att kalla för sammanflätade tillblivelser eller att vara immanenta.

3. Metodologisk ansats och val av metod

När vi väljer vilken eller vilka metoder som vi ska använda oss av under vår forskning väljer vi vad vi kommer att se. Vi begränsar vår insyn och metoden kommer att påverka sättet som vi gör vår analys och diskussion på (Emilsson, 2014). I det här kapitlet kommer metod och processen med att samla in empiriskt material att beskrivas validiteten och reliabiliteten i metoden kommer att förklaras samt vilka forskningsetiska överväganden som ingår i studien.

3.1 Intervju som metod

I den här studien har kvalitativ intervju som metod använts. I de kvalitativa intervjuformerna får man personliga svar på hur pedagoger genomför och utvecklar sin verksamhet.

Att intervju som metod är så pass flexibel är någonting som kan gynna forskning av den här sorten. Det som använts i den här studien är semistrukturerad intervju. Semistrukturerad intervju innebär att intervjuaren har ett tema som följs under intervjun, men att intervjupersonen har friheten att svara på sitt eget sätt. Frågorna som ställs kan ges i valfri ordning beroende på vart föregående fråga leder och frågor som inte i från början finns med i intervjuguiden kan läggas till under intervjuns gång (Bryman, 2011).

Genom att via intervju lyssna till pedagoger i förskolan och deras berättelser kan man observera de variationer som finns i våra förskolor och hur variationerna påverkar kvalitén i förskolan. Vid samtalen kan också belysas hur pedagogen tolkar sitt uppdrag och vad de har för didaktisk erfarenhet och kunskap.

3.1.1 Validitet

Vi måste tänka på att den metod vi väljer ska hjälpa oss att få svar på de frågor som vi har. Genom att välja semistrukturerad intervju som passar frågeställningen blir chansen till hög validitet större. Genom hög validitet har vi valt att forska på ett sätt som gör att vi svarar på de frågor som finns i frågeställningen. Att vi undersöker det som vi tänkt undersöka (Bjereld, Demker & Hinnfors, 2009). Då studien har som syfte att belysa hur pedagogerna arbetar med hållbar utveckling, är det relevant att pedagogerna själva får svara på frågan. Det är även fördelaktigt om pedagogerna får möjlighet att ge detaljrika svar då vi vill upptäcka mönster och avvikelser i det konkreta arbetet. Den semistrukturerade intervjun tillåter respondenten och intervjuaren den flexibilitet som kan krävas för att få en studie med hög validitet.

3.1.2 Reliabilitet

Den tillförlitlighet som en studie har kallas för reliabilitet. Om en forskning har hög reliabilitet innebär det att resultatet av forskningen kommer att bli detsamma om man gör om studien på nytt med nya respondenter eller i en annan miljö (Bryman, 2011).

Om reliabiliteten är låg har validiteten ingen betydelse. Studien måste genomföras med trovärdiga metoder för att forskningen ska kunna ses som användbar. Genom att ta hjälp av andra forskare för att upprepa undersökningen kan man få reda på forskningens reliabilitet. Då får vi reda på om samma undersökning ger ett annat resultat, alltså låg reliabilitetsnivå.

Blir resultatet i de båda studierna detsamma visar det på god intersubjektivitet (Bjereld, m.fl., 2009).

Att samla in tillräckligt med data och att göra det på ett noggrant och försiktigt sätt ökar reliabiliteten i forskningen. Det är också viktigt att planera sitt arbete och att inte låta sitt eget perspektiv komma i vägen för det man vill ta reda på (Roos, 2014).

3.1.3 Urval

De respondenter som valts ut till denna studie kommer från fem slumpmässigt utvalda förskolor i samma kommun. Det resulterade i fyra intervjuer med tre förskollärare och en blivande förskollärare.

3.1.4 Procedur

Efter att syfte och frågeställning blev färdigt gjordes ett intervjuschema samt en inledning till intervjun (Bilaga 3.). Ett mail med intervjuinledning skickades till förskolornas olika chefer där information och syfte med studien presenterades (Bilaga 1.). Efter förskolechefens godkännande fick pedagogerna i förskolorna ta del av informationen om studien. Via telefon kontaktades pedagogerna för att kunna ta reda på vilka av dem som var intresserade av att ställa upp på en intervju.

Intervjun hölls på förskolan, i ett rum där inte barn, pedagoger, föräldrar eller andra kunde störa. Innan intervjun startade fick respondenten ställa frågor om den information som respondenten fått inför intervjun. Respondenterna fick en genomgång av vad begreppet hållbar utveckling innebär. Detta för att respondenten skulle kunna känna sig förberedd och säkrare vid intervjun.

Under intervjun fördes inte några anteckningar utan en diktafon användes. Då intervjun spelades in på diktafon kunde allt fokus läggas på den intervjuade och dennes svar.

Som avslutning på intervjun frågades respondenten om den hade någonting övrigt att tillägga. Det var viktigt att så fort som möjligt transkribera den data som samlats in under intervjun.

Detta för att ha intervjun färsk i minnet under transkriberingen. Det gjordes även en kort sammanfattning och analys av intervjun (Bilaga 4.).

3.1.5 Material

I en semistrukturerad intervju som metod bör man ha ett frågeschema att utgå från. Genom att frågeschemat finns har man ett valt tema och en röd tråd att följa. Däremot kan man i den semistrukturerade intervjun ändra i frågeschemat under intervjuns gång. Det tillåts att lägga till, plocka bort, eller ändra följderna på de frågor som man i förväg valt att ta med (Bryman, 2011). Löfgren (2014) menar att det är viktigt att ha konkreta frågor så att det inte tillslut handlar om teori i stället för hur det ser ut i praktiken. Löfgren menar att det är viktigt att koncentrera sig och verkligen lyssna till vad den intervjuade har att berätta. Därför bör den som utför studien ha tillgång till en diktafon eller liknande.

3.1.6 Etiska överväganden

För att kunna påbörja undersökningen måste vi, oavsett vilken metod vi väljer, följa en del krav genom hela forskningsprocessen. Det är viktigt att följa informations-, samtyckes-, konfidentialitets- och nyttjandekravet (Löfdahl, 2014).

När man startar insamlingen av empiriskt material är det mycket viktigt att informera de som berörs och deltar i studien. De ska få information om syftet till undersökningen samt vilka villkor de ställer upp på som deltagare. Deltagaren har rätt att få information om studien, även om informationen kan vara av sådant slag som kan göra att respondenten väljer att avstå från att delta (Vetenskapsrådet, 2011).

I ett samtyckeskrav ska det finnas information om att deltagarna har rätt att själva bestämma över sin medverkan och att de när som helst kan välja att dra sig ur studien. Detta utan att behöva ge en förklaring till forskaren. Det är också viktigt att de är medvetna om att deras eventuella avhopp inte kommer att påverka dem negativt. Deltagarna ska få information skriftligt och det ska finnas information om hur länge studien pågår, hur många som deltar samt syftet till studien (Löfdahl, 2014).

Konfidentialitetskravet innebär att personuppgifter, data och kodlistor ska behandlas med försiktighet. De som medverkar i studien måste också få information om att forskaren har tystnadsplikt och inte anmälningsplikt (Löfdahl, 2014).

Nyttjandekravet innebär att data som samlats in enbart får användas av de personer som ingår i forskarteamet och det får inte delas ut till utomstående. De som ingår i studien får inte heller ta del utav det insamlade materialet (Löfdahl, 2014).

När man väljer intervju som metod ska man vara noga med att den som intervjuas har fått information om vilka villkor den ställer upp på, vad studien handlar om och vilka krav som ställs på respondenten om den väljer att delta (Vetenskapsrådet, 2011).

I denna studie har det skett intervjuer med pedagoger. De pedagoger som valts ut till intervjun är myndiga. Då behöver endast förskolechef/rektorer och pedagogerna själva få information och ge samtycket till deltagande (Bilaga 2.). Detta gör att det inte blir så många olika vägar att skicka information. Då tar datainsamlingen inte så lång tid att dra igång som det skulle kunna göra vid exempelvis observationer av barn.

4. Resultat och analys

I det här kapitlet presenteras resultatet utifrån de tre olika perspektiven som alla ingår i begreppet hållbar utveckling. På så vis blir resultatet tydligare och mer överskådligt. I analysen kommer resultatet att analyseras utifrån samma uppdelning som tidigare.

4.1 Resultat

4.1.1 Respondenter

Respondenterna som använts i studien är verksamma på förskolor i en och samma kommun. De består av tre förskollärare och en lärare för de lägre åldrarna. De kommer i studien att benämnas som pedagoger och de har fått fingerade namn. Pedagogerna kommer att kallas för Hanna, Sofie, Lisa och Mona.

4.1.2 Pedagogerna om hållbar utveckling i förskolan

Mona beskriver att det är viktigt att få in ett naturligt samtal om hållbar utveckling. Att mycket kan göras genom det vardagliga arbetet och att de spontana samtalen ger mer än vad man kan tro. Hon menar att det är viktigt att fånga upp de situationer och tillfällen som ges att ta en diskussion eller att starta ett samtal om hållbar utveckling. Sofie tar också upp vikten av att samtala med barnen för att få fram vilket intresse och vilka erfarenheter som barnen har om ämnet.

Hanna säger att ämnet hållbar utveckling är högaktuellt i hela samhället. Även Mona tycker att hållbar utveckling är modernt och inne att tala om och arbeta med just nu. Mona berättar att hon anser att arbetet med hållbar utveckling först måste förankras hos pedagogerna själva. Sofie menar att det är viktigt att vara på samma våglängd i arbetslaget och att alla ska arbeta mot samma mål. Annars riskerar man att göra barnen förvirrade och verksamheten blir rörig. Lisa berättar att hon önskar att det skulle finnas ett gemensamt arbete mellan förskolans olika avdelningar. Detta så att man har en gemensam vision av vart man vill nå med arbetet kring hållbar utveckling. Hon berättar att det måste finnas mer gemensam planeringstid för de olika arbetslagen på förskolan.

Sofie lägger stor vikt i att förklara för barnen varför man kan göra vissa saker och varför inte. Hon menar att barnen vill och har rätt till att veta varför de ska arbeta med hållbar utveckling.

Lisa uttrycker en önskan om att arbetet med hållbar utveckling inte ska finnas med i verksamheten som ett enskilt ämne. Hon vill att det ska finnas med i allt som görs på förskolan och att det ska finnas en gemensam tanke avdelningarna emellan. Även Sofie pratar om att hon inte vill att hållbar utveckling ska vara ett isolerat temaarbete. Hon vill att det ska integreras i verksamhetens alla delar och aktiviteter.

4.1.3 Hållbar utveckling – Ekologiskt perspektiv

Sofie talar om att de på hennes avdelning har haft ett stort fokus på att ge barnen en relation till naturen. Detta då en majoritet av barnen är utlandsfödda eller har utlandsfödda föräldrar.

Sofie menar att många av barnen och deras föräldrar inte är vana vid att man tillbringar tid i skogen. Hon menar att barnen behöver ha en god relation till naturen för att få förståelse för olika kretslopp. Sofie berättar att hon och hennes arbetslag har lagt mycket energi på att visa för barnen hur viktigt det är att ha respekt för djur och natur. Detta har skett genom upplevelser och samspel med natur och organismer.

Det viktigast är att barnen ska få respekt för sin läromiljö. Att man skaffar respekt för naturen. Man ska inte döda en myra för att det bara är en myra för allt behövs i vår natur. Man ska ta hand om naturen. Vi vill att de ska få en relation till naturen och att de ska lära känna naturen. Det är inte alla barn som har med sig det hemifrån. (Sofie)

Lisa pratar om att det finns ett dagligt samtal om naturen. Hon berättar att de pratar med barnen om hur naturen förändras över årets gång.

Hanna berättar att de har kompostering på sin avdelning som de använder dagligen. Hanna berättar även att de har en fin återvinningscentral på skolan som de besöker ibland för att återvinna. De har på avdelningen pratat en del om vart matresterna och soporna tar vägen. Även Lisa pratar om återvinningscentralen som finns på hennes förskola. Dit har hon och delar av barngruppen gått för att sortera avdelningens sopor. Från början hade sopstationen sortering för papper, kartong, brännbart och kompost. Men nu har den utökats och det finns möjlighet att sortera i större utsträckning. Hon berättar att de samtalar med barnen om vad som ska återvinnas och hur man ska sortera rätt. Lisa berättar att hon tagit kort på återvinningscentralens skyltar och samtalat med barnen om vart man ska lämna de olika materialen. Sofie berättar om att pedagogerna har spridit ut skräp på förskolans gård. Hon förklarar att de tillsammans med barnen har plockat ihop skräpet för att sedan samtala om hur det ska återvinnas. För Sofies avdelning är återvinningen ett stort problem då återvinningscentralen inte tillhör förskolan. Förskolan är en kommunal verksamhet och får då inte använda återvinningscentralen som är till för privatpersonerna i området. Sofie menar att det är bra att låta barnen få se hur, vad och varför man återvinner. Därför önskar hon att de hade fått använda den närliggande återvinningscentralen.

4.1.4 Hållbar utveckling – Ekonomiskt perspektiv

Sofie berättar om att de ofta pratar om att man ska vara försiktig med de saker som finns på förskolan och att man ska ha respekt för sin läromiljö. Hon menar att det är viktigt att barnen får veta att det inte går att köpa in nya leksaker bara för att de gamla går sönder.

Hanna berättar att de har återanvänt mjölkpaket i några av sina aktiviteter med barnen. De har tillverkat krukor att så fröer i och batteriholkar för batteriinsamling. Batteriholkarna har barnen sedan fått ta med sig hem för att kunna använda tillsammans med sin familj.

Mona berättar att de har som mål att prata med barnen om att man inte ska ta för mycket mat på sin tallrik och att även prata om vart maten kommer ifrån. Lisa berättar att de haft ett teamarbete som rör konsumtion. Hon berättar att de på förskolans avdelningar haft ett gemensamt temaarbete där de talat om den mjölk de konsumerar. Under arbetet har de fått

möjlighet att diskutera vart mjölken kommer ifrån. Vart det som blir kvar från mjölken, i det här fallet kartongen, tar vägen. Barnen har även fått se hur mycket mjölk som konsumeras av avdelningarna. Detta har visats för barnen på ett konkret sätt med hjälp av hinkar.

Hanna nämner att hon hade önskat att de skulle återanvända mer än vad de i dag gör. Hon menar att de antagligen skulle återanvända mer om de hade tid och utrymme för det. Även Lisa berättar att hon hade önskat att de återanvänt mer. Hon berättar att de på en av avdelningarna i hennes förskola är väldigt duktiga på återanvändning och att man skulle kunna lära sig från dem.

4.1.5 Hållbar utveckling – Socialt perspektiv

Mona beskriver att de har en del barn som kommer från andra länder än Sverige och att hon skulle önska att de utnyttjade det mer. Mona berättar att de förra läsåret hade Pippi Långstrump som tema. Tillsammans med Pippi fick barnen resa runt jorden. Hon berättar att barnen då fick möjlighet att se hur världen kan se ut och att det finns olika kulturer, naturer och människor. Hon påpekar också att hon tycker att det är den sociala delen i begreppet som är det svåraste att få med i arbetet. Även Sofie pratar om att de olika kulturerna som representeras i hennes barngrupp ger pedagoger och barn möjligheten att lyfta frågan om det sociala perspektivet i hållbar utveckling. Sofie menar att det dagligen kommer frågor från barnen som kan kopplas till begreppet mänskliga rättigheter.

Då vi har många barn från andra länder å finns det ju dom som har flytt från krig och förlorat familj. Så då pratar vi mycket om det och det här med maten. Varför vissa inte äter fläsk eller varför man äter halal och sånt. Precis som man pratar om varför vissa inte äter mjölk och så. Arbetet kring mänskliga rättigheter har vi ju en del då. Det får vi ju gratis då det kommer naturligt även om man inte planerat det. Barnen frågar ju ibland vart är din pappa eller vart är din mamma och så. Så då kommer det ju upp. Men man gör det på barnens nivå då. (Sofie)

Lisa berättar att de på hennes förskola och skola tillsammans hjälper till att samla in pengar till Gambiska förskollärares löner. Hon berättar att de har en dag där det anordnas bland annat tipspromenad och loppmarknad. Under dagen håller förskolan öppet hus och föräldrar får skänka saker till loppmarknaden som hålls på skolan. Lisa berättar också att de i barngruppen fått arbeta en del med hur man ska vara mot varandra. Hon berättar att det är viktigt att lära barnen att de kan säga nej och stop om de känner att de behandlas felaktigt.

”Så nu börjar dom att kunna säga nej och stop[...]Det handlar om att vara mån om varandra.”
(Lisa)

4.2 Analys

När det empiriska materialet sammanställts syns ett tydligt mönster. Samtliga pedagoger som intervjuats talar om att konkret visa barnen och låta dem få uppleva. De talar om den fysiska miljön och om hur de använder sig av material och natur för att undervisa i hållbar utveckling. Vissa pedagoger nämner att de använder sig av hjälpmedel som Ipad, böcker och bilder för att

konkret visa barnen sådant som ingår i begreppet hållbar utveckling. Några av pedagogerna nämner även hur viktigt de anser att det är att vara medveten om vad barnen har för erfarenheter sedan innan. Att följa barnens intressen verkar vara viktigt för pedagogerna.

Det är även återkommande att det krävs mer tid för att kunna planera och genomföra alla de idéer och planer som pedagogerna har. Pedagogerna berättar att det är viktigt att få tid till att bli samspelade och att det måste finnas tid att sätta upp gemensamma mål. Pedagogerna berättar att de inte fått någon fortbildning inom ämnet. De har blivit självlärda eller fått nöja sig med den kunskap de fått under sin utbildning till förskollärare och barnskötare. De flesta är även överrens om att en eventuell fortbildning skulle intressera dem och att begreppet är högaktuellt just nu.

Det som skiljer pedagogerna åt är bland annat de förutsättningar som de fått från kommunen. Det skiljer sig mycket åt när det gäller tillgång till återvinningscentraler och hur förskolans lokaler är utformade. En av pedagogerna i min studie har fått fler timmar till sin tjänst för att kunna arbeta mer med hållbar utveckling med barngruppen. Det är ingen annan av pedagogerna i min studie som fått det. Det framkommer inte om någon av de andra pedagogerna har önskat att få detta.

4.2.1 Hållbar utveckling – Ekologiskt perspektiv

Pedagogerna talar mycket om hur viktigt det är att de använder sig av närmiljön för att låta barnen få uppleva skog och natur. Att det är nödvändigt för barnen att skapa en relation till naturen för att kunna få förståelse och intresse i natur- och miljöfrågor.

Det framkommer att förskolorna har olika förutsättningar att arbeta med sortering och återvinning. Vissa förskolor har ingen central som tillhör förskolan. De får då nöja sig med att enbart diskutera återvinning med barnen då de helt saknar återvinningsmöjligheter. Några förskolor har en egen återvinningscentral som tillhör skolan och förskolan. Men dessa återvinningscentraler ser olika ut beroende på vad man på förskolan har krävt och lyckats driva igenom hos kommunen.

4.2.2 Hållbar utveckling – Ekonomiskt perspektiv

Det verkar vara vanligt förekommande att man har det ekonomiska perspektivet kring matbordet och i lekrummen. Där verkar pedagogerna tala med barnen om vart saker kommer ifrån och varför man ska vara försiktig med det material som finns i förskolan. De berättar även att det är viktigt att barnen får respekt för sin läromiljö och att de lär sig att ta hand om den.

Pedagogerna pratar om återanvändning som någonting som de önskar att de gjorde mer av. Flera av pedagogerna berättar att de är dåliga på att utnyttja det material som redan finns i verksamheten. De menar att de bland annat behöver mer tid och utrymme för att kunna arbeta effektivare med återanvändning. Dock visar de fler exempel på saker som de återanvänt där mjölkkartonger verkar det mest användbara och flexibla materialet.

4.2.3 Hållbar utveckling – Socialt perspektiv

Flera utav pedagogerna i studien menar att det sociala perspektivet blir ett vanligt inslag i vardagen när barngruppen består av barn från olika kulturer. De berättar också att det sociala perspektivet är någonting som de skulle vilja arbeta mer med och att de skulle vilja utnyttja blandningen av kulturer på avdelningen på ett mer effektivt sätt.

Det pågår även ett vardagligt arbete med att lära sig att ta hand om varandra och att visa varandra respekt. Att kunna sätta ord på sina känslor och att kunna säga ifrån är någonting som pedagogerna verkar arbeta mycket med i barngrupperna.

4.2.4 Konkret arbete med hållbar utveckling

Pedagogerna påpekar gång på gång att det är viktigt att låta barnen få erfarenheter och att låta dem uppleva. Att låta barnen intra-agera med både miljö och material skapar inter-personella möten mellan barnen och mellan barnen och pedagogerna. De menar att det är lättare att fånga barnens intressen om man låter aktiviteter och diskussioner ske naturligt och dagligen i verksamheten. Detta kan kallas för horisontella rörelser, spontana aktiviteter. Pedagogerna pratar om att det är viktigt att hela tiden utnyttja de tillfällen som ges i vardagen för att samtala om sådant som ingår i begreppet hållbar utveckling. Att de genom att vara uppmärksamma och samspelta pedagoger kan forma cirkulära rörelser där barnen får tid att återkoppla, reflektera och fundera. Samtalen och aktiviteterna med barnen bör göra så att de sociala- ekonomiska- och ekologiska delarna av begreppet berörs.

Att få känna, lukta, se och höra är någonting som pedagogerna påstår får barnen att reflektera och skapa sig en relation till fenomenet. När relationen mellan människa och natur skapas kan vi få syn på hur allt är sammanflätat med varandra. Detta beskriver Lenz Taguchi (2012) som att vara immanenta. Genom immanentologi menar man att allt är i relation till varandra och att vi är sammanflätade i ett flöde av händelser. Barnen ska få uppleva att de kan förändra världen och att världen kan förändra dem. Det är någonting som ses som viktigt av pedagogerna i flera olika studier, inte enbart i denna.

Pedagogerna pratar även om vikten av att barnen ska få respekt för sin läromiljö och sin natur. Detta skulle enligt pedagogerna ske genom att de får vistas ute i naturen och i sin läromiljö dagligen. Lenz Taguchi(2012) menar att man skulle kunna se det som våra socio-materiella livsvillkor att möta material och miljö. Människan kan inte existera utan den materia som finns i världen.

4.2.5 Önskat arbete med hållbar utveckling

Pedagogerna verkar ha många idéer om hur de vill att arbetet med hållbar utveckling ska se ut. Det är fler som önskar att arbetet ska integreras i alla delar av verksamheten. Flera av pedagogerna i min studie menar att arbetet med hållbar utveckling inte ska stå som ett enskilt ämne och stå bredvid de andra ämnena. De menar att hållbar utveckling ska integreras och bli en daglig och naturlig del av alla aktiviteter och nästan alla samtal i verksamheten.

Det finns de som skulle önska att arbetet med hållbar utveckling ska sträcka sig över avdelningarnas gränser och att man på förskolan får ett gemensamt tänk med gemensamma mål.

Pedagogerna Mona och Sofie pratar om att de önskar att de skulle utnyttja barnens olika kulturella ursprung mer i det dagliga arbetet. Dels för att väcka nyfikenhet hos barnen och för att kunna lyfta frågor som rör mänskliga rättigheter, natur- och kulturfrågor och mycket annat. Sofie berättar att hon anser att dialogen mellan pedagoger och mellan pedagoger och barn är det som kommer att leda arbetet med hållbar utveckling framåt. Hon säger att diskussionerna tenderar att dra åt ett ekologiskt och i vissa fall ekonomiskt perspektiv, men att man måste fördjupa sig. Sofie berättar också att det är viktigt att göra någonting, även om man inte kan göra allt.

4.2.6 Förutsättningar för arbete med hållbar utveckling

Pedagogerna nämner sådant som att de skulle vilja återanvända mer i verksamheten. De nämner också att de skulle vilja bli bättre på att utnyttja de möjligheter som ges dagligen i verksamheten.

När det kommer till insamlandet av konkret material och sådant som kan återanvändas berättar Hanna att det inte är några problem. De har en god kontakt med föräldrar och vårdnadshavare vilket gör att de gärna bidrar med material till barnens verksamhet och aktiviteter.

Mona berättar att de på avdelningen använt sig av färdigt material och litteratur under läsåren. Men hon berättar också att hon tycker att det finns mycket bra material tillgängligt på internet i dag.

Lisa tycker att det hade varit bra om rektorerna fick en större inblick i verksamheten. Hon menar att det är viktigt att de får tid på sig att vistas i verksamheten så att de får en bra bild av vad som behövs där.

Man skulle önska att rektorerna hade lite mer möjlighet. För det är ju dom som styr. Att dom hade möjligheten att jobba in sig lite mer. För dom rycks ju åt alla håll. Verksamheten fungerar ju men det hade behövts att dom hade varit med och fått se lite mer. (Lisa)

Det verkar vara intresset från pedagogerna och tid som är de stora verktygen för att kunna arbeta med hållbar utveckling. Intresset och engagemanget från pedagogerna verkar vara det som pedagogerna i min studie ser som viktigast. Sedan kommer tiden. Att pedagogerna som har intresset får tiden att planera och tillsammans bli överens om hur arbetet ska se ut.

5. Diskussion

I diskussionskapitlet kommer sådant som metod, teori och resultat att diskuteras. I resultatet kommer studiens empiriska material och slutsatserna från det att ställas mot tidigare forskning och litteratur. Kapitlet kommer att avslutas med förslag till fortsatt forskning kring begreppet.

5.1 Metoddiskussion

Intervjufrågorna är formulerade på ett sätt som inte avslöjar det teoretiska perspektivet. Flera gånger har frågorna ändrats så att de verkligen skulle kunna ge svar på frågeställningen och så att de skulle hålla en god kvalitet. Det har även varit viktigt att inte frågorna på något sätt ska kunna uppfattas som ledande och frågorna ska vara konkreta och lätta att förstå. Hade det valts ett intra-aktivt perspektiv på frågorna så riskerar man att leda in pedagogerna på ett felaktigt spår där de inte svarar utifrån sina egna erfarenheter och bedömning.

När man väljer intervju som metod måste man alltid tänka på att vissa frågor kan kännas hotfulla för respondenten. Detta kan leda till att svaret man får av respondenten blir mer eller mindre ärligt. Vissa frågor kan ha svar som uppfattas som socialt önskvärda och om respondenten vill ge en så positiv bild som möjligt av sig själv så kan man bli tvungen att ifrågasätta studiens reliabilitet (Bryman, 2011).

Då man i en intervjuform inte kan vara helt och hållet anonym inför den som utför studien skulle svaren kunna bli mer oärliga än om jag valt en metod som erbjuder full anonymitet som i till exempel en enkätundersökning.

De begränsningar och felmarginaler som mitt val av metod ger är någonting som man bör vara medveten om. Man kommer att få en mer detaljerad bild av arbetet med hållbar utveckling i förskolan om intervjuer med pedagogerna genomförs. I exempelvis en enkätundersökning kan det bli svårt att få detaljerade svar. Frågorna i en enkätundersökning kan i många fall kännas ledande då det finns bestämda svarsalternativ.

Det kan vara bra att tänka på att man intervjuar olika sorters människor och att alla inte har lika lätt för att uttrycka sig som en del andra har. Svårigheter med språket kan sätta stora käppar i hjulet. Det kan göra att den information man får ut från en intervju felaktigt kan variera stort från respondent till respondent.

Det kan med tanke på tidspressen vara fördelaktigt att välja gruppintervju eller fokusgrupp då man hämtar in kvalitativt material till sin studie. Detta för att fler personer kan intervjuas samtidigt och insamlandet av data inte blir lika tidskrävande för förskolans olika avdelningar och forskningsledaren. Om jag använt fokusgrupp skulle samtalet om hållbar utveckling eventuellt ha flutit på lite bättre. Pedagogerna hade kanske kunnat påminna varandra under samtalets gång om hur de arbetar med de olika delarna i begreppet. Då hade jag fått ett tydligare resultat som kanske hade visat att man arbetar mer med hållbar utveckling än vad man först kan tro.

5.2 Arbetets trovärdighet

I intervju som metod kan reliabiliteten bli relativt låg. Detta på grund av att den som intervjuas kan svara olika på samma fråga i olika situationer. Eventuellt beroende på vilket förtroende som den intervjuade får för forskaren eller på vilket humör som den intervjuade är på under intervjun (Bjereld, m.fl., 2009).

Jag anser att intervjun som metod har hög validitet då man kan förvänta sig detaljrik data från respondenten. Då intervju används blir det en detaljrik data som samlas in vilket kan komma att resultera i ett tydligt svar på frågeställningen. Då de respondenter som valts ut är aktiva i verksamheten är det de som kan ge det mest trovärdiga svaret på frågeställningen. I intervjumetoden kan man räkna med temainriktad data som kommer att underlätta bearbetningen och resultatsammanställningen.

Reliabiliteten går dock att ifrågasätta då tiden för studien är knapp. Intervju som metod är tidskrävande vilket kan vara ett problem. Detta då pedagoger i verksamheten ofta är tidspressade och arbetar i stora barngrupper, vilket gör att antalet intervjuer inte kommer att bli så många. Hade man valt att använda en annan metod, så som enkät, hade reliabiliteten eventuellt kunnat bli högre. Men genom god planering och genom bra hantering av data anser jag att reliabiliteten kan höjas till en godkänd nivå. För att få validiteten så hög som möjligt kan en genomgång av begreppet vara önskvärt innan intervjun påbörjas.

Vi måste ta hänsyn till de socialt önskvärda svaren som Bryman (2011) talar om. Han menar att det vid undersökningen kan finnas svar på de frågor som forskaren ställer som anses vara mer socialt önskvärda än andra. Han menar att detta kan riskera forskningen trovärdighet och att svaren inte blir ärliga.

5.3 Teoridiskussion

Om jag ska reflektera över hur det teoretiska perspektivet har påverkat denna studie kan jag se att det lagts mycket fokus på den fysiska miljön i och runt förskolan. Genom valet av teoretiska glasögon fokuseras det på samspelet mellan miljö, organismer, människor och artefakter. Hur har det intra-aktiva perspektivet gett svar på frågeställningen? Vi har fått se att den fysiska miljön med det material, artefakter, människor och organismer som existerar där påverkar oss i våra läroprocesser. Det har blivit tydligt att det konkreta, alltså det vi kan uppleva med våra sinnen, är det primära i vår pedagogiska verksamhet. Det materiella har stor betydelse för hur vi människor lever, mår och lär. Vi människor har en chans att påverka den fysiska miljön. Genom att vi påverkar miljön i positiv riktning får vi en hållbar utveckling och människan påverkas i sin tur positivt.

Emilsson (2011) skriver bl.a. i sin avhandling att det inte finns någon gräns mellan barnen och det som barnen leker med. Alla och allt ingår i samma lek och är därför mycket svåra att skilja på. Vi kan tolka det som att det ena inte är viktigare än det andra och att vi behöver de olika delarna för att få en lärorik miljö.

5.4 Resultatdiskussion

Då FN:s miljöarbete med Agenda 21 visar att barnen ska vara en del av arbetet med hållbar utveckling bör de som arbetar med barnen vara väl medvetna om de mål verksamheten har (Agenda 21, 1992). Pedagoger och barn är medvetna om den ekologiska delen av hållbar utveckling och i vissa fall även den ekonomiska. Däremot kan man se att många pedagoger blir osäkra när det börjar talas om den sociala delen av hållbar utveckling. När begreppet sedan förklaras ytterligare inser de flesta att de har till exempel mänskliga rättigheter i sitt dagliga arbete med barnen.

Det framgår tydligt i intervjuerna att pedagogerna ser de vardagliga och naturliga situationerna som lärandesituationer. De menar att det är viktigt att som pedagog ta tillvara på barnens initiativ till diskussion och samtal kring begreppet. När vi talar om hållbar utveckling verkar det vara det ekologiska perspektivet som vi först tänker på. Det syns tydligt i den här studien och även i tidigare forskning. Pedagogerna påpekar att det arbete som sker med begreppet och de diskussioner som förs tenderar att dras mot det ekologiska perspektivet. Jag anser att detta skulle kunna vara en konsekvens av den intra-aktion som sker. Det skulle kunna vara så att det i det ekologiska- och ekonomiska perspektivet finns mer konkret material att arbeta med. Man får naturlig kontakt med frågor som rör natur, miljö och ekonomi under en vecka i förskolan. I de naturliga och dagliga aktiviteterna verkar intra-aktiviteten ofta ske runt sådant som kan kopplas till ekonomi och ekologi. Det är svårt att hitta det sociala perspektivet vid insamlandet av litteratur, forskning och empiriskt material under temat hållbar utveckling. Det sociala perspektivet verkar ofta glömmas bort när man talar om begreppet. Men det sociala perspektivet är högst levande i verksamheten. Det har jag kunnat märka när man påminner pedagogerna under intervjuens gång. Den sociala delen har i denna studie visat sig genom arbetet med kamratskap, känslorarbete och arbetet med barnens olika kulturella tillhörigheter som beskrivs av de fyra respondenterna. Förskolan Harabacken i Skolverkets (2002) undersökning påminner oss om att det är minst lika viktigt med den inre miljön som den yttre. De menar att genom ökat självförtroende och god självkänsla kan barnen få en känsla av samhörighet, både med sina vänner och med människor i andra länder. I de fall där alla perspektiv inte finns representerade blir forskningsarbetet mindre trovärdigt. Begreppet hållbar utveckling innehåller sociala-, ekonomiska- och ekologiska delar, och de ska samspela med varandra (Myndigheten för skolutveckling, 2002).

5.4.1 Hur konkretiserar pedagogerna arbetet med hållbar utveckling i förskolan?

Genom att man konkretiserar någonting gör man det lättare att förstå. Man beskriver ett fenomen genom att låta våra sinnen få uppleva det. Detta kan ske genom t.ex. syn eller känsel.

Pedagogerna i denna studie berättar att den kunskap som barnen har i dag är hämtad från upplevelser i vardagen, samspel med artefakter, miljö och organismer. Det skulle kunna tolkas som att pedagogerna tror på aktiva agenter och att människa, artefakter och natur är immanenta, beroende av varandra (Lenz Taguchi, 2012). Även i tidigare forskning berättas

det om upplevelsebaserad utbildning och att insamlandet av erfarenheter skapar kunskap. De upplevelser som barnen får skapar diskussioner. Diskussioner och samtal är en central del i ett rekonstruktivistiskt perspektiv, där barndeltagande och kritiskt tänkande ses som viktiga byggstenar. Enligt Haga-deklarationen är det just det rekonstruktivistiska perspektivet som är det mest önskvärda (Skolverket, 2002). Pedagoger i den här studien berättar om kritiskt tänkande. Hon tycker att det är viktigt att låta barnen ifrågasätta varför man bör arbeta mot en hållbar utveckling. Jag anser att Sofie har ett rekonstruktivistiskt perspektiv när hon arbetar i barngruppen. Det framkommer i tidigare forskning att det är viktigt att motivera barnen i arbetet för hållbar utveckling. Att just svara på frågan om varför, kan göra att barnen ser en mening i det arbetet och den energi som läggs på vissa aktiviteter och diskussioner (SOU 2004:104).

Genom intra-aktionen skapas diskurser och barnen blir medvetna om de aktiva agenter som omger dem. De materialiteter som vi har i vår omgivning samhandlar med oss människor och på så vis skapas kunskap och erfarenheter. Den pedagogiska praktiken som förskolan är bestående av ett ständigt samarbete mellan materialitet och språk. Det kan ses som att pedagogerna har ett onto-epistemologiskt perspektiv. Det innebär att de anser att kunskap kan fås genom ett samspel mellan material, fysiska miljö, organismer och människan (Lenz Taguchi, 2012). Lenz Taguchi (2012) menar att vi inte kan lära oss om världen om vi är åtskilda från den. Hon menar att vi tillsammans med det som vi lär oss skapar kunskap. Det går alltså inte att skilja de två åt. Den som lär sig sitter ihop med det den lär sig. Lenz Taguchi (2012) kallar detta för sammanflätade tillblivelser. Det beskriver ett ömsesidigt beroende mellan människa, natur och material. Även pedagoger i tidigare forskning berättar om samspelet med naturen och det som finns där. De menar att intra-aktionen är viktig för att barnen ska känna lust att lära och för att de ska få erfarenheter. De erfarenheter som barnen samlar på sig genererar i kunskap och intresset att lära sig mer om ett visst fenomen (Björneloo, 2007). Engdahl m.fl.(2012) visar att pedagogerna i deras studie upplever att aktiviteter väcker ett intresse hos barnen. Det gäller att kunna ta tillvara på det intresset. Sofie i denna studie nämner att det är viktigt att utgå från barnens intressen när man planerar verksamheten. Lisa säger att de har valt ett tema att utgå från, men att man sedan kan röra sig åt olika håll beroende på vad barnen tycker är roligt. På Lisas avdelning arbetar de med cirkulära- och horisontella rörelser.

Den tidigare forskningen visar vikten av att ge barnen en positiv framtidstro. Genom den får barnen veta att de har möjlighet att påverka sin miljö och det material som finns tillgängligt för dem (Thulin, 2006). Pedagoger i tidigare forskning berättar att de vill föregå med gott exempel. På så vis kan barnen se att pedagogerna menar allvar med det de säger (Skolverket, 2002). Pedagogerna i denna studie berättar alla att de återvinner på förskolan. De flesta återvinner sitt skräp tillsammans med barnen. Detta gör att arbetet konkretiseras vilket kan leda till diskussioner och fortsatt intresse. En del pedagoger berättar att de återanvänder och förnyar material, medan andra önskar att de skulle bli bättre på den punkten. Då pedagogerna tar initiativ till arbetet och själva aktivt deltar kan barnen få se att pedagogerna föregår med gott exempel.

5.4.2 Hur skulle pedagogerna vilja att arbetet med hållbar utveckling såg ut i förskolan?

I den här studien framkommer det att vissa av pedagogerna har en önskan om att hållbar utveckling ska vara ämnesövergripande och integreras i alla delar av verksamheten. Pedagogerna uttrycker en vilja om att tänket kring hållbar utveckling ska finnas med på alla plan. Att det genom politik, chefer, förskollärare, föräldrar och barn ska finnas ett gemensamt mål att sträva mot.

Flera pedagoger i studien uttrycker att de önskar att bli bättre på att fånga upp situationer och att utnyttja dem. Att ta tillfällena i akt och att ta mer hjälp av de verktyg som redan finns i verksamheten så som kulturella skillnader och spontana aktiviteter. Några av pedagogerna beskriver en vilja om att ha hållbar utveckling som en cirkulär rörelse. Ett slags temaarbete som gör att barnen får möjlighet att skapa ett sammanhang. Thulin (2006) beskriver detta som ett ämnesintegrerat arbetssätt där den cirkulära rörelsen skapar mening och de horisontella skapar spontana problemlösningar. Thulin menar att det gäller för pedagogerna att sända barnen i uppmärksamhetsriktningar för att skapa ett gemensamt kunskapsökande.

Engdahl m.fl.(2012) visar i sin studie kring läran för hållbar utveckling att det kan vara svårt att driva igenom vissa temaarbeten på ett kvalitetssäkert sätt. På avdelningen Tärnan finns det en önskan om att arbeta med genusfrågor. Det blir i resultatet synligt att det kan vara svårt att bryta de normer som finns. Pedagogerna talar om en speciell kraft när de ska berätta att även tjejer är starka. De väljer att byta en norm mot en annan då tjejkraften är annorlunda mot killars kraft. När pedagogerna sedan håller en diskussion om hur de ska prata om kraft med barnen kommer de överrens om att det ska vara samma kraft, oavsett om den tillhör en kille eller tjej. Pedagogen Mona i denna studie påpekar att arbetet först måste förankras hos pedagogerna själva innan det kan föras vidare till barngruppen. Hon menar att det finns mycket som är bra i teorin, men som inte alltid är lika lätt att föra in i praktiken. Sofie nämner att hon ser det som mycket viktigt att vara samspelade i arbetslaget. Hon menar att om man inte hela tiden håller en öppen diskurs och följer en tydlig planering kan budskapet bli dubbelt och barnen bli förvirrade.

När jag ser på det som sägs av pedagogerna i denna studie, tillsammans med det som pedagogerna i den studie som Engdahl m.fl. gjort skulle jag kunna säga att det gäller att planera, diskutera och ifrågasätta innan ett temaarbete startar tillsammans med barnen. Detta för att alla pedagoger ska ha en gemensam bild och ett gemensamt mål att sträva mot.

5.4.3 Vilka förutsättningar finns för arbetet med hållbar utveckling i förskolan?

Det blir i den här frågan tydligt att förutsättningarna för att arbeta med hållbar utveckling i förskolan är olika. På en del förskolor i denna studie har kommunen bidragit med verktyg för att på ett effektivt sätt kunna föra arbetet med hållbar utveckling framåt. På andra förskolor verkar pedagoger och barn kämpa i motvind.

Den hjälp som pedagoger förväntar sig från barnens hem skiljer sig åt. En del pedagoger i studien vittnar om att föräldrar och vårdnadshavare är villiga att hjälpa till. Föräldrar och vårdnadshavare beskrivs då som hjälpsamma och uppmuntrande. Pedagogerna beskriver att de får den hjälp de förväntar sig av föräldrarna och att de i tidigare aktiviteter varit till stor hjälp. Detta gör att de uttrycker ett lugn och de tar för givet att föräldrar och vårdnadshavare kommer att ställa upp med material eller mankraft även i kommande projekt. Thulin (2006) menar att det är de vuxna, föräldrar och pedagoger som har uppfattningar om vad barn bör och har rätt att lära sig. När dessa åsikter skiljer sig från varandra riskerar vi att sätta barnen i kläm. Sofie tar upp ett problem med de kulturkrockar som kan finnas i vårt samhälle i dag. Hon berättar att det kan vara svårt att övertyga föräldrar och vårdnadshavare om de typiskt svenska traditionerna. Hon menar att det ibland blir svårt att motivera varför barnen behöver vistas ute under dagar då det till exempel regnar eller snöar. Det kan även vara svårt att motivera besöken till skogen berättar hon. Detta då man i flera länder inte får eller törs ströva fritt i skog och mark.

Sedan har vi gått till skogen en gång i veckan för att få barnen att uppskatta skog, mark och natur. Vi har en väldigt mångkulturell förskola där många föräldrar till exempel inte är ute lika mycket med sina barn. De vill inte att barnen ska gå ut när det är dåligt väder. Kanske inte är naturligt i andra kulturer att gå ut i skogen. Men vi arbetar med att barnen ska känna sig bekväma utomhus och med att bli kladdiga och sånt. (Sofie)

Vi skulle kunna dra slutsatsen utifrån Thulins (2006) forskning och Sofies påståenden att om inte föräldrar och pedagoger är överens om vad och hur barn ska finna kunskap skapas en del konflikter. Dessa konflikter skulle kunna leda till att barn inte får den utbildning de har rätt till.

Att få goda förutsättningar till att arbeta med ett projekt eller temaarbete kan ibland kräva mer än hjälp av vårdnadshavare och föräldrar. Lisa berättar att hon fått extra timmar till sin tjänst för att kunna driva igenom det pågående projektet på hennes förskola. Hon berättar även att de genom önskemål till kommunen fått en utökad återvinningscentral där det finns möjlighet att återvinna fler material än bara det som ses som standard. När man hör Lisa prata om den hjälp hon fått från högre instans verkar det vara så att de är villiga att hjälpa till mer än vad många kan tro.

Att pedagogerna i denna studie inte fått fortbildning inom ämnet är ytterligare en sak de har gemensamt. De flesta av pedagogerna menar att de skulle vara intresserade av en fortbildning, med undantag för Lisa som berättar att hon inte har tid att lägga på fortbilning som det ser ut för henne just nu. Agenda 21(1992) beskriver att det ska planeras för att ge samtliga lärare fortbildning inom området. Pedagogerna i studien verkar tycka att de har hyfsad kunskap inom området trots att de saknar fortbildning. Sofie menar att hon kommer ihåg mycket från när hon läste till förskollärare. Hanna säger att den vardagliga kunskapen som hon har räcker långt. Thulin (2006) nämner i sin forskning att det är viktigt att använda den kompetens man har på rätt sätt. Thulin berättar att de förskolor som håller en hög kvalitet har ett tydligt syfte

med sin verksamhet och ett gemensamt mål att sträva efter. Det verkar vara viktigt att som pedagog reflektera över sin egen kompetens så att den utnyttjas till fullo.

5.5 Fortsatt forskning

Pedagogen Mona i studien menar att man inte riktar in sig på barnen i ålder 1-3år när man utformar material för arbetet med hållbar utveckling. Hon påstår att det då läggs ett större ansvar på pedagogerna att bryta ner begreppet och göra det möjligt för barnen att möta. Man måste plocka bort en del information och frågor för att barnen ska kunna relatera till ämnet. Även Lisa beskriver svårigheter i att arbeta med hållbar utveckling med de minsta barnen. Hon berättar att man hela tiden måste upprepa och göra återblickar för att barnen ska få en chans att lära sig. Det skulle då kunna vara relevant att undersöka vad det finns för konkret material för de yngsta barnen i arbetet med hållbar utveckling.

En annan del som skulle vara intressant att forska vidare i är hur förskolechefer och politiker tänker om det konkreta arbetet med hållbar utveckling i våra förskolor. Sofie nämner att de med hennes barngrupp brukar återvinna material på den närliggande återvinningscentralen. Men hon berättar även att hon fått höra att det inte är tillåtet att som kommunal verksamhet använda sig av centralen. Hon menar att den här regeln försvårar arbetet med att konkret visa barnen en del av begreppet hållbar utveckling. Hon beskriver vikten av att barnen ska få se och själva agera. Detta bland annat genom att kunna ta sig till en återvinningscentral för att återvinna sitt skräp. Hon menar att då de bara sorterar kompost, brännbart och mjölkkartonger på förskolorna får barnen inte konkret se att även annat kan återvinnas. Sådant som plast, glas, konserver och annat material slängs i de brännbara soporna och barnen går eventuellt miste om kunskapen om hur man återvinner dessa material. Lisa och Hanna har på sina förskolor fina återvinningscentraler. De ser olika ut och detta verkar bero på att Lisas förskola har krävt ett större utbud i återvinningskärl. Varför ser inte möjligheterna för återvinning likadana ut på alla kommunens förskolor?

Under arbetet med studien har jag fått frågan om vad begreppet hållbar utveckling står för. Många av de förskolechefer och pedagoger som ingått i studien verkar ha väldigt lite kunskap om vad begreppet står för. Man kan uppfatta det som osäkerhet kring området. Detta gör att intresset väcks för att få veta hur många pedagoger och chefer inom skolan och förskola som verkligen är medvetna om vad hållbar utveckling innebär. Man skulle kunna påstå att om man inte har kunskap om vad hållbar utveckling är, så finns det stora svårigheter i att konkret arbeta med det i verksamheten.

6. Referenser

- Agenda 21 (1992). *Rapport från FN:s konferens om miljö- och utveckling (UNGED)*, Hämtad 2014-05-05, från <http://www.hu2.se/hu2old/agenda21/innehall.htm> (Uppdaterad 1999-12-29, Andersson, U.).
- Barad, K. (2007). *Meeting the Universe Halfway: Quantum physics and the entanglement of matter and meaning*. London: Duke university press.
- Bjereld, U., Demker, M., Hinnfors, J. (2009). *Varför vetenskap?: Om vikten av problem och teori i forskningsprocessen*. (Upplaga 3 reviderade.) Lund: Studentlitteratur.
- Björneloo, I. (2007). *Innebörder av hållbar utveckling: En studie av lärares utsagor om undervisning*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis, ISBN 91-7346-575-5.
- Bryman, A. (2011). *Samhällsvetenskapliga metoder*. Stockholm: Liber.
- Emilsson, I. (2011). *Sand, små barn och intra-aktiv lek*. Karlstad: Karlstads universitet.
- Emilsson, I. (2014). Sandlådan med nya glasögon. I Löfdahl, A. Franen, K. & Hjalmarsson, M.. (Red.). *Förskollärarens metod och vetenskapsteori*. (s. 81-91) Stockholm: Liber.
- Engdahl, I., Karlsson, B., Hellman, A. & Ärlemalm-Hagsér, E. (2012). *Lärande för hållbar utveckling: är det någonting för förskolan, eller?* Stockholm: OMEP.
- Helldén, G., Jonsson, G., Karlefors, I. & Vikström, A. (2010). *Vägar till naturvetenskapens värld*. Stockholm: Liber.
- Lenz Taguchi, H. (2012). *Pedagogisk dokumentation som aktiv agent.: Introduktion till intra-aktiv pedagogik*. Malmö: Gleerups utbildning AB.
- Löfdahl, A. (2014). God forskningssed: Regelverk och etiska förhållningssätt. I Löfdahl, A. Franzén, K. & Hjalmarsson, M. (Red.). *Förskollärarens metod och vetenskapsteori*. (s. 32-43) Stockholm: Liber.
- Löfgren, H. (2014). Lärarberättelser från förskolan. I Löfdahl, A. Franzén, K. & Hjalmarsson, M. (Red.). *Förskollärarens metoder och vetenskapsteori*.(s. 143-156) Stockholm: Liber.
- Miljödepartementet (2014). *Hållbar utveckling*, Hämtad 2014-05-17, från <http://www.regeringen.se/sb/d/1591>, (Originalt publicerat 2012).
- Myndigheten för skolutveckling. (2002). *Lärande om hållbar utveckling*. Stockholm: Myndigheten för skolutveckling.
- Roos, C. (2014). Att berätta om små barn: att göra en minietnografisk studie. I Löfdahl, A. Franzén, K. & Hjalmarsson, M. (Red.). *Förskollärarens metod och vetenskapsteori*. (s. 45-57) Stockholm: Liber.
- Sjöström, J. (2012). *Barn och kemi: Vad säger den kemididaktiska forskningen*. Hämtad: 2014-04-03, <http://hdl.handle.net/2043/14676>. Malmö: Malmö Universitet.
- Skolverket (2002). *Hållbar utveckling i skolan: Miljöundervisning och utbildning för hållbar utveckling i svensk skola*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2010). *Läroplan för förskolan, Lpfö 98* (Rev. uppl.). Stockholm: Skolverket.
- SOU 1997:157. *Miljöarbete i förskolan*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- SOU 2004:104. *Att lära för hållbar utveckling*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Thulin, S. (2006). *Vad händer med lärandets objekt?: En studie av hur lärare*

- och barn i förskolan kommunicerar naturvetenskapliga fenomen. Licentiatavhandling. Växjö: Växjö University Press.*
- UNESCO (2004). *Education for sustainability*. UNESCO: Paris 2002.
- Vetenskapsrådet (2011). *God forskningssed* (Vetenskapsrådets rapportserie 1:2011). Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Ärlemalm-Hagsér, E. (2013). *Engagerade i världens bästa?: Lärande för hållbarhet i förskolan*. Göteborg: Göteborgs Universitet.

7. Bilagor

Bilaga 1. Intervjuinledning

Hej! Jag heter Malin Sundén och jag studerar till förskollärare på Karlstads Universitet. Jag är inne på termin 6 av 7 och skriver nu mitt examensarbete som handlar om ämnet hållbar utveckling i förskolan.

Syfte

Syftet med min undersökning är att få syn på hur pedagogerna lär barn om hållbar utveckling. Jag vill ta reda på hur pedagogerna konkretiserar arbetet med hållbar utveckling i förskolan.

Bakgrund

Hållbar utveckling är någonting som det talas mycket om i dag. Aldrig för har människors klimatpåverkan skapat en sådan stor debatt. Vi är medvetna om att det som vi människor gör påverkar vår jord och att vi i många fall måste förändra våra vanor. Att lära våra barn hur vi ska ta hand om vår miljö, vart det vi använder kommer ifrån samt hur vårt beteende påverkar vår miljö är viktigt.

I läroplan för förskola står det att vi ska sträva efter att barnen i verksamheten utvecklar en respekt för vår miljö och allt levande. Att barnen ska få förståelse för de olika kretslopp som finns i naturen samt hur människor, natur och miljö påverkar varandra. De ska få kunskap om enkla kemiska processer och fysikaliska fenomen. Barnen ska få en möjlighet att förstå hur de själva påverkar miljön. (Skolverket, 2010)

Metod och Teoretisk utgångspunkt

Jag har som metod valt att göra semistrukturerade intervjuer med pedagoger inom förskolan. Jag kommer att möta deltagarna en gång för en intervju som kommer att ta ca 30-40 minuter. Tiden för intervjun kommer att sättas efter den intervjuandes schema och är någonting som vi gemensamt kommer överrens om. Intervjun kan även göras över telefon eller via mail efter överenskommelse. Intervjuerna kommer att genomföras under perioden 2014-04-14 till 2014-05-02.

Jag kommer att utgå från ett intra-aktivt perspektiv när jag gör mitt examensarbete. I intra-aktion ser man på relationen mellan organismer och materia. Genom att använda sig av ett intra-aktivt perspektiv där man utgår från ett onto-epistemologiskt synsätt ser man att den kunskap som vi människor får kommer som en konsekvens eller effekt utav mötet med den materiella världen. Man ser inte människan som en aktiv agens och materialet som ett passivt eller dött ting. Man lägger fokus på mötet, händelser och förbindelser mellan det materiella och människan, intra-aktionen.

Urval

De som jag kommer att intervjua är pedagoger som i dag är verksamma inom förskolan. Detta för att få en tydlig bild utav hur man i dag konkret arbetar med hållbar utveckling i verksamheten.

Etik

Informationskrav

- Du har rätt att få information om min undersökning, även om det kan påverka din vilja att delta.
- Du har rätt att få veta dina villkor och rättigheter innan undersökningen startar.

Samtyckeskrav

- Du har rätt att välja själv om du vill delta i min undersökning.
- Då du väljer att delta har du när som helst rätt att ångra dig och avbryta din medverkan.
- Du har rätt att få reda på hur länge undersökningen kommer att pågå.
- Du har rätt att få veta hur många som deltar i undersökningen.
- Du har rätt till att bestämma över om det material som jag samlat in från dig får användas i mitt examensarbete.
- Du kommer att vara anonym och inga personuppgifter kommer att förekomma i mitt examensarbete.

Konfidentialitetskrav

- Obehöriga kommer inte att kunna få tag i personuppgifter, data och kodlistor m.m.

Nyttjandekrav

- De insamlade uppgifterna kommer endast att användas till mitt examensarbete.
- De insamlade uppgifterna kommer inte att användas utav någon annan än mig som utför examensarbetet.

För mer information kan du besöka <http://www.codex.vr.se/texts/HSFR.pdf> där de forskningsetiska principerna finns beskrivna mer detaljerat.

Examensarbetet kommer att arkiveras och finnas tillgängligt i Karlstads Universitets bibliotek.

OBS! För att jag ska kunna använda mig utav de uppgifter som jag samlar in krävs ett dokumenterat samtycke. Glöm inte att du när som helst kan avbryta din medverkan genom att meddela forskningsledaren.

Vid eventuella frågor kan jag kontaktas på via telefon eller e-mail.

Telefon: 070 0000000

E-mail: xxxxxxx@outlook.com

Bilaga 2. Samtyckesformulär

Jag har härmed tagit del av ovan information och är medveten om mina rättigheter som deltagare i forskningen. Jag har fått information om att jag när som helst kan avbryta mitt deltagande genom att meddela forskningsledaren. Härmed ger jag mitt samtycke till att bli intervjuad i den här studien.

Ort och datum:

Signatur intervjuperson:

Namnförtydligande intervjuperson:

Ort och datum:

Signatur forskningsledare:

Namnförtydligande forskningsledare:

Bilaga 3. Intervjufrågor

*Förskolan ska sträva efter att varje barn..
utvecklar öppenhet, respekt, solidaritet och ansvar,
förmågan att ta hänsyn till och leva sig in i andra människors situation samt viljan att hjälpa
andra, (Skolverket, 2010, s. 8)*

*utvecklar intresse och förståelse för naturens olika kretslopp och för hur människor, natur och
samhälle påverkar varandra, (Skolverket, 2010, s. 10)*

Hållbar utveckling ska ses som en utveckling där nutidens behov tillfredsställs. Detta utan att förstöra möjligheten att tillfredsställa framtida behov för våra kommande generationer. (SOU 2004:104) När vi i dag talar om begreppet så kan vi se det utifrån tre olika perspektiv så som ekonomiska, ekologiska och sociala frågeställningar som går in och samspelar med varandra. Det tre perspektiven visar hur vi kan se på sociala frågor, miljöfrågor och ekonomiska frågor. Det är först när dessa tre kopplas samman som vi kan se på världen ur ett hållbarhetsperspektiv (Myndigheten för skolutveckling, 2002).

1. Hur arbetar ni konkret på er avdelning för att ge barnen kunskap om hållbar utveckling?
Svar:.....
2. Vad krävs för att ni ska kunna fortsätta att arbeta på det sätt som ni gör med hållbar utveckling? (Ekonomi, kontakter med lokala företag, hjälp utav vårdnadshavare, färdigt material eller liknande.)
Svar:.....
3. På vilket sätt hade du önskat att ni på er avdelning hade kunnat arbeta för att ge barnen bättre kunskap om hållbar utveckling?
Svar:.....
4. Vad hade krävts för att ni skulle kunna arbeta på detta sätt? (Ekonomi, kontakter med lokala företag, hjälp utav vårdnadshavare, färdigt material eller liknande.)
Svar:.....
5. Känner du att du har tillräckligt med kunskap om hållbar utveckling för att hjälpa barnen att finna kunskap i ämnet?
Svar:.....
 - a. Har du någon gång fått fortbildning inom ämnet?
Svar:.....
 - b. Om ja, i så fall när?

Svar:.....

c. Om nej, skulle en fortbildning inom ämnet intressera dig?

Svar:.....

- Förskollärare
- Barnskötare
- Annat:.....

Kommun:.....

Bilaga 4. Sammanfattning av intervjuer

Intervju 1.

Personlig kommunikation, Pedagogen ”Mona”

Det måste starta hos pedagogerna. Även om det i början kan finnas motstånd måste tänket förankras hos pedagogerna innan arbetet kan ta fart i barngruppen. Det finns mycket skrivet i teorin, men det är inte alltid lika lätt i praktiken. Ont om tid gör att man får välja bort vissa delar ut läroplanen.

Det blir mycket som man kan koppla till de vardagliga samtalen. När en situation dyker upp diskuterar vi och tar ställning, men det är inte mycket konkret arbete med hållbar utveckling. Det sociala arbetas mest med men det är svårt att konkret få syn på arbetet då det sker naturligt i vardagslunket.

När man väl arbetar med ett ämne så ligger ett stort fokus på det och man har intensiva diskussioner och man dyker ner i olika områden. Men annars så blir det mer ett spontant undersökande.

Det krävs inte mycket för att kunna arbeta med ämnet. Det finns mycket på nätet. Men konkret material är bra. Det är svårare att jobba med ämnet då det inte finns konkret material till de yngsta barnen. (1-3år) Det är lättare för de som jobbar med barn i 3-6års åldern. Hållbar utveckling är modernt och i tiden att tala om.

Intervju 2.

Personlig kommunikation, Pedagogen ”Sofie”

Arbetet med återvinning är mycket utbrett och det görs dagligen och tillsammans med barnen. Kommunens regler sätter dock käppar i hjulet på arbetet då man inte får använda sig utav återvinningsstationen utanför förskolan. Förskolan skulle önska att de hade en egen återvinning för att underlätta och utveckla arbetet med återvinning.

Då förskolan har många olika kulturer finns det många frågor om krig och sådant. Dessa frågor ställs dagligen och barnen får en god kunskap om andra människors situationer och leverne. Kultur och tradition från många olika delar utav världen blir vardag för barnen och pedagogerna.

Eftersom att barnen kommer från så olika kulturer har man olika traditioner om hur man betar sig och besöker naturen. Vissa har aldrig varit ute i skogen och aldrig sett vissa utav de vanliga svenska djuren. Det gäller att se till att barnen får en relation till natur och djur så att de förstår hur allt hänger samman. Att de får se hur allt hänger ihop och att man kan vara i naturen oavsett väder och terräng.

Det är viktigt att man i arbetslaget är på samma nivå och på samma tåg så att barnen inte blir förvirrade. Att hela tiden prata, diskutera och planera hur man ska forma verksamheten. Konkret är det bra att barnen får se och erfara genom att själva samla skräp, vara ute i naturen, samtala och diskutera. Man måste utgå från det som barnen tycker är roligt.

Det är viktigt att hela tiden prata om varför vi gör som vi gör och inte bara att det ska göras. Barnen vill veta varför de ska göra det som vi säger att de ska göra.

Intervju 3.

Personlig kommunikation, Förskolläraren ”Hanna”

Återanvändning har varit väldigt aktuellt då det tillverkats batterihållare och blomkrukor av mjölkpaket. I insamlandet av mjölkkartonger har barnen och familjerna varit delaktiga.

De har läst böcker och kollat på youtube, men även varit i skogen och på skolans sopstation. Sopstationen har återvinning av papp och kartong, kompost, tidningar och brännbart. Frukt och mat komposteras på avdelningarna och bärs sedan upp till stationen.

Det verkar inte vara några problem att få hjälp utav föräldrarna för att samla material.

Om det fanns mer tid och utrymme önskar personalen att man skulle kunna arbeta mer med återanvändning. De skulle vilja återanvända kartonger, tidningar och annat.

Det finns en tanke om att förändra i byggrummet och lägga dit material som kommer till genom återanvändning. Pappersrör och annat som samlas in från föräldrarna.

Pedagogerna har även en tanke om att det skulle vara kul att konstruera en bygghörna ute på gården, om tid finns och om vädret tillåter.

Pedagogen tycker att ämnet är högaktuellt.

Intervju 4.

Personlig kommunikation, Förskolläraren ”Lisa”

På avdelningarna har de haft ett gemensamt arbete med tema mjölk. Där har de pratat om hur mycket mjölk som konsumeras, vart den kommer ifrån och vad som händer med kartongerna när de är slut. De tittat på bilder och filmer för att konkretisera det för barnen. De har i slutet av temaarbetet tagit med sig hinkar till förskolan som de fyllt med så mycket vatten som de druckit mjölk.

Det har också arbetats en del med relationer till sina medmänniskor. Att prata om hur man känner sig och vad som är okej och inte i kompisgruppen.

Det har varit fokus på konsumtion och återvinning på avdelningen. Det finns en sopstation på förskolan där det finns allt från plast, kartong och glassortering. Förr fanns det bara kartong och det vanliga, men nu har de bett om en bättre station och det har kommunen ordnat.

Det finns även ett samarbete med en skola i Gambia där barn och elever från hela skolan är med och samlar in pengar och till förskolläraernas löner nere i Gambia. I det arbetet är alla barn, pedagoger och föräldrar delaktiga.

Förskolan har en Grön flagg markering.

Avdelningarna använder sig av närmiljön för att diskutera och lära barnen om djur och natur, de olika årstiderna och annat.

Man hade önskat att det fanns mer tid för avdelningarna att tillsammans planera hur de ska se på hållbar utveckling och hur det ska integreras i verksamheten. Man hade kunnat önska att arbetet med hållbar utveckling alltid finns med och att det är en naturlig del i allt man gör.

Att det inte ska vara som ett eget ämne utan att det integreras i alla ämnen. Att det i kvalitetsredovisningen inte stod helt för sig själv.

Man skulle även kunna önska att rektorerna för en större inblick i verksamheten då det sedan är de som ska fördela budgeten.